

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט

גיליון רל"ו, תשפ"ד

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

אחריות על כסף שהושלש

כאיש חסד צדיק ואציל, שמקדיש את כל כולו עבור הזולת. הוא אינו מתרגש מסכומי הכסף האדירים שמתגלגלים תחת ידיו, ומבלי שיפתח את פיו, רק דמותו הקורנת משכנעת אנשים להתרצות להפקיד אצלו סכומים משמעותיים, ובכך לזכות במצווה ולעשות חסד בממונם.

וכך הוה. חיים אגסי הדייר ויעקב אליפלט הקבלן ירדו אל שמואל כלפון מנהל הגמ"ח, סחו בפניו את סיפור הדין ודברים שביניהם, ועל החלטתם להשאיר את הממון לעת עתה בידו כשליש. חיים אגסי חתם על טופס הפקדה שגרתי של גמ"ח 'תלוה את עמי', בו נקוב סכום הפקדון ובו מופיעה התחייבות הגמ"ח להשיב את הכסף בתוך שלושים יום ממועד שיתבקש. פרט נוסף חשוב רשום בטופס באותיות מודגשות וגדולות, מצויד גם בקו החלטי תחת המילים, שעד ההשבה דינו של שמואל כלפון כשומר חנם הפטור במקרה של גניבה או אובדן אחר. לאחר החתימה, בוצעה החלפת ידים זריזה ומעטפה גדושה בשטרות כחולים שכנה בטח בידי שמואל כלפון.

חלפו שבועות מספר, ופסק הדין יצא ברור מאת הדיינים: יעקב אליפלט זכאי למלוא הסכום עליו הוסכם, ואין ממש בטענותיו של חיים אגסי. אלא שבטרם משך מי מביניהם את הכסף מהגמ"ח של כלפון, חלה תפנית דרמטית בעלילה.

ביום שושן פורים השכונה כולה הוכתה בתדהמה עם התפשטות הידיעה על אלמונים שפרצו במהלך הלילה לבית משפחת כלפון, תוך ניצול היעדרותם של בני הבית שנסעו לשמוח עם הסבא והסבתא שבירושלים. מסתבר שהפורצים המתוחכמים ידעו היטב

לוקחים אותו, סיימו יודעי דבר את טיעון המחץ שעל פיו ישק כל דבר.

ישבו איפוא חיים ויעקב לסכם ביניהם את פרטי העבודה והתשלומים, ואף חתמו ביניהם מסמך מנומק ומפורט בו העלו ודנו בכובד ראש על כל האופציות הבלתי צפויות וכל ההפתעות שעלולות להתרחש ולהתרגש עליהם ללא הודעה מוקדמת, למרות שבעצם תרחישים אלו לא יהיו הפתעה מאחר וכבר צפו השניים את העלול לקרות.

מה שכן ראויים להיקרא הפתעות הם דווקא אותם פנצ'רים פתאומיים עליהם לא נתנו חיים ויעקב את הדעת. ואכן את אשר יגורו בא להם, בסופו של דבר, התוצאה הישירה של אותן הפתעות היתה חילוקי דעות בלתי ניתנים לגישור על טיב העבודה בנקודות ספציפיות, שאינן כלולות בהסכם לדעת אליפלט ובניו, ומופיעות בו מילה במילה לפי פירושו של אגסי במסמך.

היות וכאמור שני הצדדים הינם יהודים יראי שמים וישרי לב, הם לא אפשרו לוויכוח להתפוצץ בדמות מאבקים משפטיים וסכסוך אישי, אלא פנו לבית הדין והרצו את טענותיהם ונימוקיהם. בינתיים עד יודע דבר המשפט, בנו יחדיו מתווה כדלהלן: עשרה אחוזים מהסכום הכולל שעמד על סך 700,000 שקלים, יופקד על ידי חיים אגסי אצל צד שלישי, ואחר שיתברר מי הוא הזוכה בדין, הכסף יעבור לבעליו.

בתום דיון קצר הוסכם כי הסכום על סך 70,000 שקלים יושלש בידי שמואל כלפון, המחזיק ברשותו גמ"ח הלוואת כספים לנזקקים בשם 'תלוה את עמי'. שמואל זה, יצא שמו לתהילה בכל העיר,

שבע עשרה שנה, עשר נפשות ותשע הצפות שנגרמו כתוצאה ממערכת המים הישנה והמחלידה של הבית, הביאו את חיים אגסי למסקנה הבלתי נמנעת: עליו לערוך הרחבה משמעותית ושיפוץ יסודי לדירה הישנה שנקנתה אי שם בתחילת דרכו כמשפחה צעירה, יהא המחיר אשר יהא.

למען האמת, חיים אגסי כבר שקד מזמן על הנפקת היתרי בניה עבור תוספת מרחיבת דעת לדירתו הקטנה, והוא אף זימן קבלני שיפוצים להערכת מצב ובקרת נזקים, תיאום ציפיות והשוואת מחירים, בין האיחולים והדמיונות לבין יכולותיו המוגבלות, המתפרסות מחשבון הבנק ועד למזומנים שתחת הבלטות הזעירות המקושקשות וחסרות החן, המרצפות את שטח ביתו אי שם משנות השמונים, ואין אף לא מרכיב משותף אחד ביניהן לבין המרצפות המהודרות והנוצצות שמעטרות את הדירות החדשות שמשוקקות כיום, מלבד שימושן העיקרי והפשוט: משטח הליכה בגובה אחיד לכל רוחב הבית.

הבירורים המעמיקים והשעות הרבות שהשקיע חיים אגסי בחיפושיו אחר קבלן ראוי, אמין ומקצועי, הובילו אותו להחלטה אותה קיבל בקבינט מורחב של ידידים, מכרים, שכנים ובני משפחה, להטיל את המלאכה המורכבת על יעקב אליפלט, יהודי שומר תורה ומצוות שהקים בעשר אצבעותיו את חברת מערך הקבלנים הנושאת את השם המקורי 'יעקב אליפלט ובניו בע"מ', ישר דרך ונאמן במלאכתו, שאין איש מפקפק במקצועיותו ומומחיותו הרבה בתחום. אמנם המחיר לא כל כך זול, זההירו אותו חלק מן הסובבים, 'אבל כולם

על הגמ"ח המשגשג שבבעלותו של שמואל כלפון, ובפעולה נועזת שכללה ככל הנראה השתלשלות מהגג ושימוש בכלי פריצה משתיקי קול, רוקנו את הכספת של כלפון על כל תכולתה. בחכמה שבדיעבד, שחו המתגודדים סביב הבית זה לזה, על דמויות חשודות שערכו תצפיות על הבנין מזה שבועות מספר.

הנזק, אמנם, לא היה גדול, מאחר ובאותה שעה הכספת היתה כמעט ריקה, מלבד המעטפה ובה שבעים אלף שקלים שהופקדו על ידי חיים אגסי.

כאמור, טופס ההפקדה כולל סעיף מפורש המגובה בקריטריונים הלכתיים ולפיו שמואל כלפון אינו נושא באחריות לגניבת הכסף כדין שומר חנם. מאחר ומעולם לא בא סעיף זה לידי ביטוי, התרגלו הבריות לרפרף על הדף מבלי לייחס לענין חשיבות גדולה. אלא שתמיד יש פעם ראשונה, ובמקרה דנן היו אלה חיים אגסי ויעקב אליפלט שאיתרע מזלם להתמודד עם העובדה הפשוטה והכואבת: הכסף כולו נגנב באישון ליל.

שאלה הלכתית מרתקת ניצבה בפניהם, אותה מיהרו לשטוח בפני בית הדין: האם הכסף הגנוב עדיין ברשותו של חיים אגסי, או אפילו אינו תחת ידו, מכל מקום עדיין לא זכה בו יעקב אליפלט, והלכך ישא אגסי לבדו בנזק העצום. או שמא היות והכסף הופקד בגמ"ח על מנת שייצא מרשותו של חיים ויעמוד אצל שלישי, משעה שפסקו הדיינים כי המעות לאליפלט, הרי אלו שלו, ומזלו גרם שיאבד ממונו בטרם עת.

עיקרי הנושא בהלכה

מוקד הנושא שלפנינו הוא מה גדר ממון שנמצא בידי שלישי, האם הכסף בבעלותו של המפקיד או של מי שהופקדו עבורו.

א. דמי נדוניה כשמתה האשה ותקנת הקהילות

כמעשה שהובא לפני התרומת הדשן (סימן שכא) על אודות ראובן שנשא לאשה את בת שמעון, שמעון פסק לחתנו ראובן סך של מאה זהובים כדמי נדוניה ונתן לו על כך שטר חוב לזמן מסוים. אלא שאחרי שנישאו ועוד לפני שהספיק לפרוע את דמי הנדוניה הלכה הבת לעולמה, וכשבא ראובן לתבוע את שמעון חתנו לשעבר בשטר החוב שבידו על סך מאה זהובים, השיב לו שמעון הרי השטר נוצר כנדוניה על נישואי הבת, ועתה משהלכה לעולם שכולו טוב, מה לו לפרוע את דמי הנדוניה. ראובן החתן לא חשב לרגע לוותר, ואף הודיע שאם לא יפרע לו את החוב, הוא יחזיק בספריו של שמעון על מה שנתחייב עבורו. התרומת הדשן מברר במהלך התשובה

את משפטי הנדוניה לפי דין התלמוד ולפי תקנות רבינו תם ואחר כך לפי מנהג הקהילות כפי מה שנהגו בהן הארצות. תחילה הביא שנחלקו הראשונים בדבר: רש"י (כתובות מז.) והרמב"ם (הלכות אישות פרק כב הלכה ב) סוברים שאפילו מתה הבת שעה אחת אחר הנישואין, הבעל יורש את הנדוניה, ואפילו אם הכסף בידי האב מוציאים ממנו ונותנים לבעל. ואילו רבינו תם (תוספות שם ד"ה כתב) פסק שכל עוד זמן שלא גבו את הנדוניה מן האבא, אם מתה הבת הבעל אינו יורש כלום, אף אם מתה כמה שנים אחר הנישואין, ואפילו אם יש לו בנים ממנה, משום שאומדים דעתו של האב שלא הקנה לו אלא על מנת שתהנה בתו מן הנדוניה. לדברי ר"ת, מה שמצינו בתורת כהנים (ויקרא כו כ) על הפסוק (שם) 'ותם לריק כוחכם', כגון שפסק לבתו

הרבה ממון ומתה בתוך שבעת ימי המשתה, הרי הפסיד בתו והפסיד מעותיו, זהו כשהחתן כבר מוחזק בממון, אז אין מוציאים ממנו.

רבינו תם תיקן עוד שלא מתוך ההלכה, שאפילו אם הבעל מוחזק במעות, מכל מקום אם מתה אשתו תוך שנה עליו להחזיר, אך בסוף ימיו חזר בו רבינו תם, אלא שכבר הסכימו החכמים לתקנה זו והיא נפסקה ברמ"א (אבה"ע סימן נג סעיף ג). ובהקשר

לתקנות אלו, מצטט את התרומת הדשן, את מה שהובא במרדכי (כתובות רמז קנה) שרבינו תם החרים על כל יושבי צרפת ונורמנדיאה והסכימו עמו גדולי נרבונא על כל נושא אשה ומתה תוך שנה בלא ולד של קיימא, שיחזיר כל הנדוניה והתכשיטים לנותנים או ליורשיה. ואילו רבינו ברוך ממנגצא ורבינו דוד ממינצבורק כתבו בתשובה שהקהילות עשו תקנה על זוג שנישא ואחד מהם נפטר תוך שנתיים מהנישואין, שחצי מהנדוניה שהביא לטובת הנישואין יחזירו ליורשי המת. ובתשובת מיימוני (נשים סימן לה) כתב בשם ר"י שבשנה הראשונה לית דין ולית דין שאפילו אם הממון כבר ביד הבעל, יש להחזיר הכל לאב, והקהילות הוסיפו בתקנה שאף בשנה שניה, והוספה זו לא ברירא לן כולי האי.

המרדכי (כתובות רמז קנד) הביא קודם לכן גם את דעת רש"י שמן הנישואין ואילך גובה הכל, ומה שכתב רבינו שמואל בן רבי ברוך שאם תפס החתן יוכל לומר 'קים לי' כרש"י שאחר הנישואין גובה הכל.

בהתייחס לתקנת הקהילות, כותב התרומת הדשן שבארצות אושטרייך (-אוסטריה) וסביבותיה לא ידוע על שום מנהג קבוע לא בשנה ראשונה ולא בשנה שניה, ובכל פעם שאירע כך היו מפקקים בדבר ולא התברר שום מנהג, וברינוס וסביבותיה נוהגים לעולם להתנות בשעה שעושים את תנאי השידוכים שיקבלו עליהם הזוג את תקנת הקהילה, ולא ידוע אם עושים כן כדי להפטר מערעורים ופקפוקים או שנוזקים לכך מפני שגם אצלם לא התברר המנהג.

מעתה פונה התרומת הדשן לברר את הפסיקה ההלכתית שיש להכריע במקומות שלא התפשטו תקנות, ומעלה כי בנידון שנשאל, נראה שאין ראובן יכול לעכב את הספרים בעד חוב הנדוניה, כי מאחר שהנדוניה לא הגיעה לידי, הרי זה עומד במחלוקת רש"י ור"ת אם זכה בממון, ולכן

להלכה, כתב רמ"א (אבן העזר סימן נג סעיף ג) שהפוסק מעות לחתנו או לבתו וכנסה ואחר כך מתה הבת ועדיין לא נתן, יש אומרים שזכה בהן הבעל וצריך ליתן לו כל מה שפסק, ולדעת רבינו תם כל זמן שלא בא ליד בעל לא זכה בה, ומאחר שיש כאן ספק מצד מחלוקת הראשונים, אין להוציא ממון מהאב. מוסיף הרמ"א שאפילו כאשר באו המעות ליד שלישי אין להוציא מן האב, ויש אומרים שאם בא ליד שלישי זכה בהם הבעל. וצויין שם ש'יש אומרים' אלו הכוונה למרדכי

על המוציא להביא ראה ומותירים את הממון בידי האב שהוא מוחזק. למרות שראובן מוחזק גם הוא בספרים, מכל מקום תפיסה ב'ספיא דדינא' בטענת 'קים לי' לא מועילה כשתפס לאחר שכבר נולד הספק. ואפילו אם שאל את הספרים והביאם לרשותו קודם שמתה אשתו, הרי תפיסה קמייטא היתה בתורת שאלה והספרים עדיין הם בחזקת שמעון, וממילא לא יכול כעת לחזור ולתפוס אותם לגוביינא אחר שמתה ונולד הספק.

ב. נמסרה הנדוניה לידי שלישי

אמנם, כאשר הופקדה הנדוניה ביד שלישי על מנת שימסור אותם לבעל, הביא התרומת הדשן מחלוקת בדבר: בתשובות מיימוני בשם ר"י כתב שהבעל לא זכה בהם, והמרדכי כתב שיחלקו בניהם את הנדוניה. וביאר את המחלוקת כך, לשיטת ר"י שכל עוד לא באה הנדוניה לידי הבעל, לא גמר האב ומקנה כלום לחתנו, וכדברי ר"ת שלא התכוון לתת את הנדוניה אלא כדי שתהנה

ממנו בתו. לכן אע"פ שהממון יצא מרשותו לרשות נאמן, מכל מקום אין הם של הבעל שהרי לא הגיע הנדוניה לידו כדי שתוכל אשתו ליהנות מהממון. ואילו המרדכי סובר שמאחר שיצא הממון מרשות האב לידי שלישי, הסיח האב דעתו מכך, ויש לבעל תפיסת יד בממון. ועל אף שהותנה שהשליש לא ימסור לו את הכסף עד כלות שנה מיום הנישואין, מכל מקום השליש מייצג את שני הצדדים בשווה, ונחשב הדבר שהממון הוא בחזקת שניהם. והוא סבור שכן הדין גם אליבא דר"ת, משום שכאשר יצא הממון מרשות האב ליד שלישי יש להסתפק שמא נחשב שהסיח דעתו מהכסף ליתנו כבר מעתה לחתנו, ומחמת הספק חולקים כי

בהתייחס לתקנת הקהילות, כותב התרומת הדשן שבארצות אושטרייך (-אוסטריה) וסביבותיה לא ידוע על שום מנהג קבוע לא בשנה ראשונה ולא בשנה שניה, ובכל פעם שאירע כך היו מפקפקים בדבר ולא התברר שום מנהג, וברינוס וסביבותיה נוהגים לעולם להתנות בשעה שעושים את תנאי השידוכים שיקבלו עליהם הזוג את תקנת הקהילה, ולא ידוע אם עושים כן כדי להפטר מערעורים ופקפוקים או שנזקקים לכך מפני שגם אצלם לא התברר המנהג.

אין אחד מהם נחשב למוחזק שהממון ביד שלישי נחשב שהוא בחזקת שניהם. נמצא שנחלקו הראשונים בשיטת ר"ת אם גם כאשר הכסף הופקד בידי שלישי לא זכה הבעל, או שבאופן כזה יחלוקו. להלכה, כתב רמ"א (אבן העזר סימן נג סעיף ג) שהפוסק מעות לחתנו או לבתו וכנסה ואחר כך מתה הבת ועדיין לא נתן, יש אומרים שזכה בהן הבעל וצריך ליתן לו כל מה שפסק, ולדעת רבינו תם כל זמן שלא בא ליד בעל לא זכה בה, ומאחר שיש כאן ספק מצד מחלוקת הראשונים, אין להוציא ממון מהאב. מוסיף הרמ"א שאפילו כאשר באו המעות ליד שלישי אין להוציא מן האב, ויש אומרים שאם באו ליד שלישי זכה בהם הבעל. וצוין שם שיש אומרים' אלו הכוונה למרדכי. תמה על כך בשו"ת בגדי ישע (אבה"ע

סימן ו) שהרי דעת המרדכי שיחלוקו בשווה, ולכן כתב שיש טעות סופר ברמ"א וחסרה תיבת 'החצי', וצריך לומר 'זכה בהם החצי'.

וכתב בחלקת מחוקק (שם ס"ק יד) שלפי מה שהביא בתרומת הדשן שטעמו של המרדכי כי לא ברור אם נחשב כאילו כבר גבה הבעל והאב הסיח דעתו מהמעות, או דלמא לא הסיח דעתו מהם ועדיין הם בחזקתו אף שהוציאם כבר מרשותו, ולפי זה חצי המעות וודאי שייכים לאב, וכעת המחלוקת היא לגבי המחצית השניה, והיות ששניהם לא מוחזקים בכסף, לכן יש להכריע שיחלוקו בחצי השני. נמצא האב נוטל שלשה חלקים והבעל חלק אחד.

אולם הפתחי תשובה (שם סק"ה) הקשה על הבגדי ישע שלפי זה לא יובנו המשך דברי רמ"א שכתב שם 'וכן אם העמיד לו ערבות', והרי אם העמיד לו ערבות הדין הוא שזכה הבעל לגמרי. וכתב דנכון יותר שטעות הוא מה שרשם המרשים 'מרדכי' (כתובות סי' קנה) כמקור הדברים, ובאמת הכל הוא מדברי הגהות מרדכי (כתובות סי' רפז), שם מוכח שאכן סובר שאם באו ליד שלישי זכה הבעל בכולו.

[והעיר על הבגדי ישע שכתב שלא מצינו שום פוסק שסובר שהבעל זכה בהכל, שהרי בדרכי משה מבואר בשם תשובת מהר"ם שאם הקנה לו נדונייתה על ידי משכנות ביד נאמן זכה הכל, והדברים קל וחומר כשנתן גוף המעות ליד הנאמן].

מעתה, לכאורה עלה בידנו כי שלש דעות נשנו לגבי נדוניה שנמצאת בידי נאמן, שיטת ר"י שהנדוניה של האב, שיטת הרמ"א (אבן העזר סימן נג סעיף ג) שהפוסק מעות לחתנו או לבתו וכנסה ואחר כך מתה הבת ועדיין לא נתן, יש אומרים שזכה בהן הבעל וצריך ליתן לו כל מה שפסק, ולדעת רבינו תם כל זמן שלא בא ליד בעל לא זכה בה, ומאחר שיש כאן ספק מצד מחלוקת הראשונים, אין להוציא ממון מהאב. מוסיף הרמ"א שאפילו כאשר באו המעות ליד שלישי אין להוציא מן האב, ויש אומרים שאם באו ליד שלישי זכה בהם הבעל. וצוין שם שיש אומרים' אלו הכוונה למרדכי. תמה על כך בשו"ת בגדי ישע (אבה"ע

אומרים שהביא רמ"א שהנדוניה של הבעל. אלא שהבית שמואל (שם ס"ק יא) מביא בשם מהרי"ל (סימן סא) הכרעה מעניינת לפיה כל שיטה עוסקת במקרה שונה. דברי מהרי"ל בתשובתו נסובו על סיפור שגם הכלה וגם החתן מתו, והמחותנים דנים ביניהם על הנדוניה שהופקדה בידי נאמן. במהלך התשובה מעלה מהר"ל את המסקנה הבאה: דברי התשובות מיימוניות נאמרו באופן שהשלישו את הכסף על דעת כן שלא יתנו לבעל עד זמן קצוב ומתה הבת בתוך הזמן, בעוד שדברי המרדכי שיחלוקו נאמרו כשלא התנו כלום בשעה שמסרו את הנדוניה לידי השליש. ויש גם אופן שלישי שמסרו את הנדוניה בידי השליש כדי שיביא רווחים מהנדוניה לטובת הזוג, באופן כזה אפילו אם קצבו זמן שהמעות יהיו בידי השליש ומתה הבת בתוך הזמן, בכל אופן זוכה הבעל בנדוניה, וזה המקרה בו עוסק הגהות מרדכי, שאף סובר עוד יותר, שבמצב כזה אפילו אם המעות נשאר בידי החותן, כל שסיכמו ביניהם שישא ויתן במעות כדי להביא רווחים לזוג, זכה הבעל. לדברי מהרי"ל כשהנדוניה הוגבלה לזמן, שאין למסור לפני אותו זמן, גם המרדכי יודה שאין לבעל חלק בו, אלא הכל שייך למפקיד הנדוניה, מלבד אם זו ניתנה על מנת לשאת ולתת ולהרוויח.

ונראה כי לא מבעי למה שכתב מהרי"ל הרי נידון דידן דומה לאופן שבו נצטווה השליש שלא יתן עד שגיע הזמן, וכן כאן שלא ימסור לקבלן אלא אם כן הפסק דין יהיה לתת לו, אלא אף לפי הכרעתו של החלקת מחוקק,

כאן בשאלה לגבי הכסף שהופקד בגמ"ח, הרי פשוט שהמפקיד לא הסיח דעתו מהכסף, כי הלוא מלכתחילה הוא עומד בוידו עם הקבלן אם אכן חייב לשלם לו, והיה הדבר תלוי ועומד בסיום העבודה ובהכרעת הדין, כך שלא הייתה כאן כוונה שהקבלן יזכה בהם ויהיו בחזקתו.

המשך הדיון והיוצא להלכה נביא בע"ה ובס"ד בשבוע הבא

